

Annotations

Valentina Katsaluha (Kyiv). The Holocaust in the occupied territory of Ukraine (1941-1944 gg.): The general and special.

Criminal policy of annihilation of the Jewish population in Nazi-occupied Ukrainian territories during the War is viewed. Aspects of the Holocaust in different regions of Ukraine and Crimea are analyzed.

Key words: Holocaust, Jews, ghetto, World War II.

Науковий керівник – *Сегеда Р.А.*, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова.

УДК 94(470+571)''1944/1947:341

Юрій ЛЕВЧЕНКО
(м. Київ)

Теоретичні засади окупаційного режиму націонал-легіонерської Румунії в південно-західному регіоні України (1941-1944 рр.)

Досліджуються передумови та причини формування ідеологічних основ румунського експансіонізму в передвоєнні роки, а також засади окупаційної політики "Великої Румунії" на південно-західних землях України у 1941-1944 рр.

Ключові слова: окупаційний режим, націонал-легіонерська Румунія, "Велика Румунія", асиміляція, південно-західна Україна.

При вивченні окупаційного режиму в Україні в роки Великої Вітчизняної війни традиційно мало уваги приділяється дослідниками його "румунському варіанту". Дослідження передумов та причин румунського окупаційного режиму здебільшого мають поверхневий характер. Ігноруються питання ідеологічних засад на яких базувалася румунська окупаційна політика. Не висвітленою залишається специфіка румунської окупаційної влади та її відмінності від німецької. Розміто пояснено різницю між окупаційними режимами, які були встановлені в Північній Буковині, Бессарабії й Трансністрії, хоча в їх основі лежала політика етнічного очищення, асиміляції та колонізації.

Питання дослідження ідеологічних засад румунського окупаційного режиму щодо України в роки Другої світової війни в радянський період практично не піднімалося, дана тема була небажаною для вивчення в історичній

науці. Вся увага істориків була прикута до діяльності радянських партизанів, терористичної діяльності румунської окупаційної влади та обставин визволення південно-західних районів України.

Вже 1944 р. з'являється перша праця посвячена румунському окупаційному режиму – “Про злочинства заподіяні німецько-румунськими загарбниками в м. Одеса і районах одеської області”. Відзначимо, що про ідеологічні й теоретичні засади тут взагалі не згадується, але виписані питання про винищення, грабунки мирного населення та руйнування, завдані румунськими окупантами. Водночас румунський окупаційний режим у радянській історіографії зводився до розчленування України, входження Північної Буковини та Південної Бессарабії до Румунії та утворення Трансністрії. Саме це ми можемо прослідкувати в книзі В. Ковалю “Подвиг народний. Україна у Великій Вітчизняній Війні” (1976 р.), та в першому томі фундаментальної узагальнюючої праці “Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945рр.” (1967 р.).

Розглядаючи радянську історіографію як окремих етап вивчення проблеми, потрібно назвати монографію І. Левіта “Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР” [7], у якій автор на основі румунських документів спробував показати правдивий зміст румунської політики на анексованих територіях в галузі економіки, національної та культурної політики.

Тільки після здобуття Україною незалежності історики отримали можливість об'єктивно висвітлювати та досліджувати замовчувані раніше сторінки історії південно-західних областей України, що перебували під румунською окупацією. У 1993 р. в Україні друкується праця історика української діаспори О. Субтельного “Україна: Історія” [12]. Автор переконує, що румунська окупація була більш ліберальною в порівнянні з німецькою [12, с. 576]. Кроком вперед у вивченні даної проблеми стала праця Я. Грицака “Історія України: формування модерної української нації XIX-XX ст.” [5]. Він вважає, що румунський уряд прагнув якнайшвидше асимілювати національні меншини, використовуючи силу державного апарату [5, с. 231]. Але в цих працях не було порушено питання ідеологічного обрuntuвання румунського режиму. У 1998 р. з'являється праця А. Русака “Союзники гитлеровской Германии в войне против СССР 1941-1945 гг.” [10]. В цій книзі вперше було піднято питання ідеологічного обрuntuвання румунського режиму. В часи війни захопивши Бессарабію, Північну Буковину та Трансністрію, уряд І. Антонеску, як вважає історик приступив до реалізації програми створення “Великої Румунії” [10, с. 51].

На сучасному етапі, вивчення питання політики Румунії щодо українських земель в роки Великої Вітчизняної війни продовжує залишатися однією з головних тем дослідників-істориків. Підтвердженням цього є роботи:

І. Фостія “Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939-1945 рр.” (2004 р.), С. Комарницького “Вони наближали перемогу: Буковина та буковинці в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.” (2005 р), “Дипломатична криза 1939 р. і приєднання Бессарабії та Північної частини Буковини до СРСР” (2005 р.) та ін.

Отже, проблема ідеології й теоретичних засад румунського окупаційного режиму на українських територіях, які ввійшли до сфери впливу Румунії, не є достатньо висвітленою. Це пояснюється тим, що саме така постановка проблеми не стала предметом вивчення, а вказані вище наукові розробки лише фрагментарно відтворюють заявлену автором проблему.

У статті автор використовує архівні документи Центрального державного архіву громадянських об'єднань України, збірники документів періоду окупації, монографії й статті попередників. Всі ці праці є різними за змістом і фактами, але містять елементи заявленої проблеми дослідження. В свою чергу це дозволяє виконати комплексне неупереджене дослідження щодо румунського окупаційного режиму в Україні.

Завданням дослідження є: розкрити ідеологію “Великої Румунії”; проаналізувати історичний аспект проблеми зазіхань націонал-легіонерської Румунії на територію Бессарабії та Північної Буковини; розкрити теоретичні засади румунського окупаційного режиму; порівняти румунський і німецький окупаційний режими на теренах України в роки окупації.

У сучасній українській історичній науці, переважна більшість істориків головним окупантом України в період Другої світової війни називає нацистську Німеччину. І це є справедливо, але в цей час ми забуваємо або не надаємо належної уваги, ще одному окупанту – націонал-легіонерській Румунії, що захопила південно-західну територію України: Північну Буковину, Південну Бессарабію і територію міжріччя Дністра та Бугу – так звану Трансністрію

Ще до початку війни нацистська Німеччина, яка прагнула захопити “життєвий простір” розглядала Україну у своїх планах як основний резервуар для забезпечення та реалізації заздалегідь намічених планів. Націонал-легіонерська Румунія в цей час була поставлена перед фактом війни (згадаємо план Барбаросса) і мусила перед самою війною розробляти теоретичні засади окупаційного режиму на передбачених для захоплення українських територіях. Звісно, це не означає, що Румунія не мала власної ідеології, на ґрунті якої б вона розробляла своє бачення суті та змісту окупаційного режиму. Вона була (хоча й не така одіозна як в нацистській Німеччині), це – ідея “Великої Румунії” та її складова – асиміляція (румунізація).

Для кращого розуміння ідеології “Великої Румунії” потрібно знати історичні умови виникнення цієї ідеології та основні віхи розвитку історії Ру-

мунії, в період з 1918 р. по 1941 р. Після Першої світової війни до складу Румунії увійшли Трансильванія, Бессарабія, Буковина, Південна Добруджа та частина Банату. Як наслідок, територія Румунії збільшилася вдвічі, а разом із цим й зросла кількість національних меншин (німців, угорців, українців, болгар, євреїв) у її складі, що складала 28 % всього населення Румунії [6, с. 205]. Це в свою чергу викликало загострення національного питання в середині країни, невирішеність якого стала основною проблемою національної політики румунського уряду у міжвоєнний період. Прагнення “не румунських” етнічних громад до задоволення своїх культурних й духовних потреб спонукали уряд до загострення румунського націоналістичного руху, що базувався на основні традиції румунського націоналізму, перш за все політика асиміляції та створення та націоналістичних організацій таких як “Легіон архангела Михаїла”.

Вирішальне значення в становленні націоналістичної ідеї мали румунські історики, що створили оригінальну концепцію історії Румунської держави, намагаючись довести її історичні права на території, які увійшли до складу Румунії після Першої світової війни. Румунські історики Н. Йорга (у двохтомнику “Румунія, як це було до 1918 року”) та І. Ністор (“Історія Бессарабії” та “Історія румун в Придністров’ї: організація культури і їх жертви”) висунули концепцію про “місіонерську” роль румунів у Центрально-Східній Європі. Вони відводили для Румунії роль “бастиона” на шляху слов’ян у Європу. В основу концепції “бастиона” була покладена теорія безперервності історичного розвитку румунського народу, культури й мови від “проторумунів-даків”, які романізувалися й успадкували більш розвинуті форми державної, культурної та військової організації від римської цивілізації. Латинізація даків, які проживали на території Румунії, поставила їх на вищий щабель історичного розвитку, у порівнянні з сусідніми народами. Таким чином, Румунія стала форпостом цивілізації й культури у Центрально-Східній Європі. “Окультурення” фактично румунізація, сусідніх народі визначалася як священна місія Румунії, а “окультурені” (тобто асимільовані) народи, поруч з румунами творили “Велику Румунію” [13, с. 8-9]. Ми не можемо казати, що ідеологія “Великої Румунії” це – тільки ідея максимального розширення кордонів Румунії. Це скоріше ідеологія обґрунтування приналежності здобутих після Першої світової війни територій та їх асиміляції Румунією.

Відповідно до ідеології “Великої Румунії”, Румунія ставила собі за мету інтегрувати до свого складу всі новоприєдані після Першої світової війни, в тому числі й українські землі Буковини та Бессарабії, а українське населення цих земель позбавити національної індивідуальності [11, с. 42]. Українське населення Буковини та Бессарабії, протягом всього періоду перебу-

вання в складі Великої Румунії (1918-1940 рр.), зазнавало постійного асиміляційного тиску з боку румунської адміністрації і відчувало на собі негативні наслідки асимілятивної політики, що була спрямована на реалізацію ідеї “Великої Румунії”.

Доля українських земель у складі Румунії була визначеною в праці І. Ністора “Історія Бессарабії” (1923 р.), де було розвинуто ідею про те, що українці ніколи не були автохтонним населенням Бессарабії, й тому не мають ніяких історичних та етнічних прав на ці території. Одночасно з цим на Буковині була проголошена сформульована І. Ністором “теорія рутенізації”. Згідно з цією теорією, тільки румуни є автохтонами в Буковині, а українці емігрували сюди значно пізніше і денационалізували автохтонне населення такою мірою, що воно цілковито втратило свою румунську сутність [9, с. 224.]. Таким чином, українцям на тих землях де вони споконвічно проживали просто не знаходилося місця.

Трагічним виявився для Румунії 1940 р. коли вона була змушена прийняти ультиматум Радянського Союзу та поступитися на користь останнього Бессарабією й Північною Буковиною (відповідно до пакту Молотова-Рибентропа). Агресивні дії СРСР в цей час спонукали Угорщину та Болгарію до активних дій проти Румунії на міжнародній арені. Того ж року до Угорщини відійшла Північна Трансільванія, а до Болгарії – Південна Добруджа. У 1940 р. “Велика Румунія” перестала бути географічно “великою”. Це спонукало її до поширення реваншистських настроїв щодо повернення втрачених територій.

Значні територіальні втрати Румунської держави, призвели до встановлення в країні диктаторського профашистського режиму генерала Іона Антонеску, проголошенням Румунії націонал-легіонерською державою та приєднанням її до антирадянського блоку.

З приходом до влади, І. Антонеску публічно виступив з програмою “об’єднання всіх земель Батьківщини”, оголосивши, що бажає врятувати монархію, встановити порядок та кордони Румунії [7, с. 105]. Приєднавшись до нацистської Німеччини Румунія прагнула перш за все відновити свій авторитет на міжнародній арені та повернути втрачені у 1940 р. території – Північну Трансільванію, Бессарабію та Північну Буковину.

У період із січня по травень 1941 р. Румунія була втягнута нацистською Німеччиною у підготовку війни проти Радянського Союзу. Ця війна відповідала ідеології “Великої Румунії” щодо повернення до її складу Бессарабії і Буковини та відновлення своїх східних кордонів в межах 1940 р. Однак одним поверненням вищевказаних територій справа не обійшлася. Румунія прагнула розширити свої кордони за рахунок захоплення значно більшої території Радянського Союзу. Особливу увагу румунів привернули території

Задністров'я. Важливу роль в цьому відіграли праці І. Ністора: “Румуни за Дністром”, “Трансністрійські румуни”, “Давність румунських поселень по ту сторону Дністра”. Тут він доводив, що на території Задністров'я (Трансністрії), яке входить до складу СРСР, знаходиться велика кількість румунів, що повинні увійти до складу Румунії. Отже перед початком Великої Вітчизняної війни плани націонал-легіонерської Румунії відповідали ідеології “Великої Румунії”, що поки обмежувалися територіальними загарбаннями Бессарабії, Буковини та Трансністрії, але на перспективу мала обрати засоби здійснення окупаційної політики: або йти в напрямку, заданому Німеччиною (що було зроблено в Трансністрії), або виходити з засад політики “Великої Румунії”, як було зроблено в Бессарабії та Північній Буковині.

Вранці 22 червня 1941 р. король Румунії Михайл II та І. Антонеску закликали румунських солдатів до “звільнення своїх братів від більшовизму”. Цим самим було розпочато війну з Радянським Союзом на боці нацистської Німеччини, за звільнення Бессарабії та Північної Буковини [8, с. 399].

16 липня 1941 р. доля майбутньої території румунської окупації України вирішувалася в ставці А. Гітлера. Коли Г. Герінг поцікавився, які території були обіцяні іншим державам, він відповів, що І. Антонеску хоче Бессарабію з Одесою, разом зі смугою, яка тягнеться від Одеси в північно-західному напрямку. На заперечення А. Розенберга фюрер відповів, що новий кордон, якого хоче Антонеску, не набагато виходить за межі старого румунського кордону [2, с. 179]. Таким чином нацистська Німеччина сама визначила територію румунської окупації України, це означає, що право першості визначення долі українських земель залишалось за Німеччиною, а Румунія будучи сателітом тільки отримала “плату” за допомогу у війні. Саме це є однією з відмінностей румунського режиму.

Вже під час цієї наради пролунало інше ставлення до Румунії: “Наші стосунки з Румунією зараз добрі, але ніхто не знає, як вони складуться в майбутньому. На це ми повинні налаштуватися і відповідно будувати наші кордони. Не можна бути залежними від прихильності третіх, саме так необхідно формувати наше ставлення до Румунії” [2, с. 178].

Ще однією особливістю румунського режиму стало те, що не всі віддані Німеччиною території увійшли до складу Румунії, а тільки Бессарабія та Південна Буковина. 14 липня 1941 р. саме вони були проголошені “румунськими територіями”. На території Трансністрії згідно з угодою 19 липня 1941 р. було проголошено тільки румунську цивільну адміністрацію. Це пояснюється двома причинами: по-перше, Румунії був даний німецький мандат на тимчасове управління цією територією; по-друге, Румунія побоювалася офіційно включити цю територію до свого складу тому, що Німеччина може

сприйняти це, як компенсацію за втрачену частину Трансільванії. Вона ж була важливіша для Румунії ніж Трансністрія.

Теоретичні засади окупаційної політики розроблялися в ході військових дій, беручи за основу ідеологію “Великої Румунії”. Так, на початку вересня 1941 р. були розроблені спеціальні директиви та настанови, якими мали керуватися примарі та претори (державні адміністративні посадовці на окупованих територіях – Авт.), що направлялися в Бессарабію та Буковину. В них зазначалося, що відновлення румунської влади в Бессарабії та Буковині є святим історичним обов’язком румунської нації [4, с. 368-369].

Серед термінових заходів, які передбачалися румунською владою, були заходи з етнічного очищення румунської нації, від євреїв та небажаних для румунів народів. Вони мали здійснюватися шляхом депортацій та ізоляції в концтаборах, в місця звідки не зможе поширитися “зараза від усіх євреїв, так само як і від інших чужих народів елементів, походження яких є сумнівним”. У директивах підкреслювалося, що “їм (не румунам – Авт.) немає, що тут шукати” [3, с. 145].

Значну увагу приділялося проблемі колонізації провінцій. В настановах зазначалося, що новоприєднанні землі повинні бути заселені виключно етнічними румунами. Перед місцевими румунськими адміністративними органами ставилися наступні завдання: розвиток сільського господарства з метою забезпечення збору врожаю; вилучення з грошового обігу радянських рублів і заміна їх леями; негайна комплектація та забезпечення місцевих органів влади кадрами тощо.

Трансністрія на відміну від Бессарабії та Буковини характеризувалася більш жорстким окупаційним терором і більшою роллю військової влади в управлінні цією територією [1, арк. 32]. Перед цивільною адміністрацією були поставлені ті самі завдання, що були проголошені в Бессарабії та Буковині, а саме: асиміляція місцевого населення, етнічне очищення румунської нації від євреїв та чужорідних елементів та колонізація. Така форсована асиміляція викликала більш ніж негативне ставлення до румунів, які здійснювали окупаційні адміністративні завдання асиміляції та колонізації. Захопивши території за Дністром, румунська влада перейменувала молдован в “румунів”, а українське населення цих районів поставила собі за мету перетворити в національну меншість [1, арк. 32].

Аналіз джерел переконує, що Румунія на відміну від Німеччини мала конкретні територіальні претензії до України і разом з тим “класичний” порядок дій румунської окупаційної влади, який був логічним продовженням періоду 1918-1940 рр., що й проявився в асиміляції (румунізації) та колонізації окупованих їй територій. В той час коли Німеччина розглядала українські землі як складову східноєвропейського “життєвого простору” для роз-

ширення власної держави. Румунія мала менше часу для розробки теоретичних засад окупаційної політики, що базувалися на ідеології “Великої Румунії”, фактично з січня 1941 р. Водночас, нацистська Німеччина вела підготовку перетворень на передбачених до окупації в майбутньому територіях ще з 1940 р. Особливістю румунського окупаційного режиму стало також те, що не румунське керівництво, а нацистська Німеччина сама визначила межі румунської окупації в Україні. Плани та теоретичні засади окупаційної політики, не були заново розроблені, як ще було зроблено Німеччиною, а були продовженням ідеологічної політики “Великої Румунії” 1918-1940 рр.

Автор вбачає перспективність більш глибокого дослідження основних положень статті, як окремої специфіки південно-західного регіону, так і окупаційної політики на теренах України, що дозволить краще зрозуміти специфіку румунської окупаційної влади під час окупації. Також в даній праці піднімаються перспективні та малодосліджені теми, а саме: вплив ідеї “Великої Румунії” на засади румунської окупаційної влади; значення німецької окупаційної політики та її вплив на румунський окупаційний режим в південно-західних регіонах України. Саме дослідження цих, ще не вивчених питань, дозволить краще зрозуміти окупаційну політику румунів.

Джерела та література

1. Центральний державний архів громадянських об'єднань України, ф. 62, оп.1, од.зб.184. – Справки Главного разведывательного управления Красной Армии, разведывательных отделов ЦШПД и УШПД о дислокации карательных разведывательных органов, гарнизонов, аэродромов, госпиталей, складов и баз противника, лагерей советских военнопленных; о состоянии и режиме работы железных и шоссейных дорог, насильственной мобилизации мирного населения в гитлеровскую армию и на работу в Германию, положении советских военнопленных, зверствах немецко-фашистских оккупантов. – Арк 137.

2. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944 – 1945): Т.1 / Упорд. В.М. Косика. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; 1997. – 382 с.

3. Procesul Maresalului Antonescu: Documente: 2 vol. / Ed. ingr. de M-D Ciuca. – Vol 2. – Bucuresti: Seculum: Europa nova, 1996. – 432 с.

4. Romanitatea transnistriana: Antologie / Ed. Ingr., note si coment. de F.Rotaru. – Bucuresti : Semne, 1996. – 420 с.

5. *Грицак Я.Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

6. *Єлавіч Б.* Історія Балкан XX ст. в 2 т. -Т.2. – К.: Свенас, 2004. – 602с.

7. *Левит И.Э.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1.IX.1939 – 19.IX.1942). – Кишинев: Штиинца, 1981. – 391 с.

8. *Мицү И.И. Лебедев И.М.* Очерки политической истории Румынии (1859-1944). – Кишинев: Штиинца, 1985. – 480 с.

9. *Рихло П.* Міжетнічні та міжкультурні відносини у Буковині 1918-1940 рр. // Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) . – Чернівці: Зелена Бковина, 2005. – С. 119-142.

10. *Русак А.В.* Союзники гитлеровской Германии в войне против СССР 1941 – 1945. – К.: Ин-т истории НАН Украины, 1998. – 296 с.

11. *Сеньків М.В.* З історії соборності українських земель. 1917-1945 рр. – Дрогобич. : Відродження, 1999. – 164с.

12. *Субтельний О.* Україна: Історія. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.

13. *Girescu C., Girescu D.* Istoria Romnilor din cele mai veci timpuri ci pona astazi. – Bucuresti: Albatros, 1971. – 829 с.

Аннотация

Левченко Ю.И. (г. Киев). Теоретические основы оккупационного режима национал-легионерской Румынии в юго-западном регионе Украины (1941-1944 гг.)

Исследуются предпосылки и причины формирования идеологических основ румынского экспансионизма в предвоенные годы, а также основы оккупационной политики "Великой Румынии" на юго-западных землях Украины в 1941-1944 гг.

Ключевые слова: оккупационный режим, национал-легионерская Румыния, "Великая Румыния", ассимиляция, Юго-западная Украина.

Annotations

Yuri Levchenko (Kyiv). The theoretical basis of the Occupation regime national legionary Romania in the south-western region of Ukraine (1941-1944)

Preconditions and reasons for forming the ideological basis of the Romanian expansionism in pre-war years and the principles of the occupation policy of "Great Romania" in the south-western part of Ukraine during 1941-1944 are studied.

Key words: occupational regime, national-legionary Romania, "Great Romania", assimilation, Southwest Ukraine.

Науковий керівник – *Двірна К.П.*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.